

Výročí Jiřího Trávnička

Jubileusz Jiřiego Trawniicka

Prof. Grzegorz Nieć / Instytut nauk o informacji, Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków, Polsko

V Polsku se říká, že oslavy výročí jsou krakovsko-haličskou specialitou. A je tomu tak; i když nechybí ani v jiných městech, v Krakově jim dokážeme vtisknout specifický charakter. Bylo tomu tak kdysi a je tomu tak i dnes. A dokážeme takové události zaznamenat a ocenit i jinde. Naposledy jsem měl to potěšení účastnit se brněnských oslav věnovaných mému příteli, profesorovi Jiřímu Trávničkovi. Jako Krakovan musím uznat, že oslava byla důstojná, vše vyšlo báječně, jak přísluší úctyhodnému „druhému městu“. Píši to jako obyvatel polského „druhého města“ – Krakova.

Polsko, Zielona Góra 2018 - knihovnická konference

Čtenářům „Knihovny“ – knihovníkům, bibliografům a všem těm, kterým jsou knižní záležitosti blízké, nemusím Jiřího Trávnička představovat. Není jej potřeba představovat nejen Čechům a Slovákům, ale ani cizincům. Jeho renomé badatele na poli zkoumání čtenářů a obšírněji, knižní kultury, již dávno překročilo hranice České republiky. Ostatně, je to ve všech ohledech vědec mezinárodního formátu, zároveň je velmi výrazně a důrazně český. Takto ho vidím od okamžiku našeho seznámení, zároveň skrze jeho vědeckou činnost, díla, stejně jako i jeho osobnost. A jako cizinec musím uznat, že Trávničkovo češství ve mně budí úctu a značné sympatie.

Profesor Jiří Trávniček je především literárním vědcem – teoretikem i historikem literatury a také praktikem – literárním kritikem a překladatelem. Studoval na univerzitách v Brně a v Londýně a více než třicet let pracuje v Ústavu pro českou literaturu Akademie věd České republiky. Na pole knižního a bibliografického výzkumu vstoupil již jako dobře zformovaný badatel, jako člověk, který má v oboru jméno, jako autor několika knih a mnoha článků. Co víc, a není to samozřejmostí, zabral se do bádání jako autentický, zapálený čtenář, nemotivovaný pouze pracovními povinnostmi. Jsem přesvědčen, že právě kombinace široké literárněvědné a čtenářské kompetence stojí za úspěchem tohoto rozsahu, úspěchem, který s sebou přinesly již první publikace. Trávniček – literární vědec a kritik si totiž usmyslel zjistit, co lidé čtou. Co rozhoduje o jejich čtenářském výběru a co ho vlastně určuje.

Trávničkovy čtenářské výzkumy od samého počátku obsahují a spojují kontext kvantitativní i kvalitativní. Vědec se stále ptá: *Co? Kolik a jak často? Proč?* Knižní kultura, čtenářská kultura zahrnuje široké spektrum institucí a procesů, které se také ocitly v hledáčku zájmu slavného brněnského profesora, jako jsou: domov, škola, knihovna, knižní trh a také média, která se v posledních dekadách neustále velmi intenzivně a hluboce

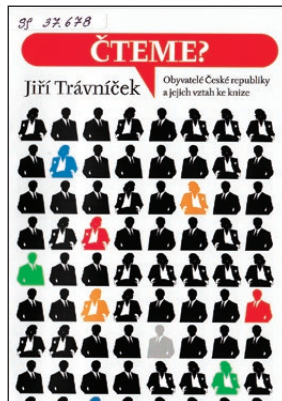
Polsko, Olsztyn 2017

proměňují. Je samozřejmé, že se tyto aspekty nedají od sebe zcela oddělit, je rovněž těžké vyhnout se zohledňování historických otázek, i kdybychom se chtěli zaměřit výlučně na současnost, která se nám před očima mění v minulost. Čtenářství je utvářeno generacemi a na žádném jiném příkladu to není vidět tak dobře, jako na tom českém. Trávničkův přínos v této oblasti je právě tak rozvětvený a komplexní. Lze jej rozdělit do čtyř skupin. Ze zřejmých důvodů se zde zaměřím na knihy a vynechám jiné jeho četné a stejně důležité práce.

První skupinu tvoří k dnešnímu dni čtyři monografie, které se opírají o periodická statistická zkoumání: *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize* (2007), (Brno 2008); *Čtenáři a internauti. Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke čtení* (2010), (Brno 2011); *Překnižkováno. Co čteme a kupujeme* (2013), (Brno 2014); *Rodina, škola, knihovna.*

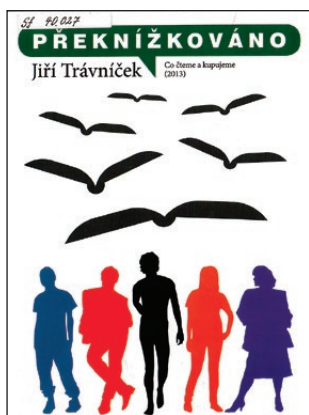
Náš vztah ke čtení a co ho ovlivňuje (2018), (Brno-Praha 2019). Vše je založeno na konkrétních studiích, které jsou připravovány podle poměrně podobné, i když pokaždé upravené, šablony. Tato šablona zahrnuje (kromě vstupního rámce): repertoár, kvantitativní rozměr, typologii čtenářů a čtení, mediální kontext, způsoby získávání textů, styly a formy čtíva a motivace. Tato šablona však nebrání autorovi v tom, aby z každé studie vytvořil jedinečnou, originální monografii se zaměřením na konkrétní problém, někdy velmi výstižně a sugestivně formulovaný v názvu, jak je tomu například v „*Překnižkováno*“. Ostatně všimněme si, že samotné tyto čtyři tituly představují zajímavé podněty ke zkoumání: „*Čteme? – Čtenáři a internauti – Překnižkováno*“, zakončené jasným závěrem – „*Rodina, škola, knihovna*“, který směřuje naši pozornost ke zdrojům, základům čtení.

Trávničkovo přesvědčení, které i mnohokrát deklaroval, o klíčové roli domácího prostředí a rodiny při formování čtenářských postojů, jakož i o důležitosti podpory školy a knihoven, potvrzuje také přísně kvalitativní výzkum, kterému on dodal vědecký, velmi zajímavý a originální rozměr. Mám tu samozřejmě na mysli čtenářské životopisy – druhý

úspěšný okruh Trávníčkovy literárně vědecké činnosti. Výsledkem tohoto dlouhodobého (2009–2015) a rozsáhlého výzkumného projektu jsou dvě knihy: před lety vydaný svazek *Knihy a jejich lidé. Čtenářské životopisy* (Brno 2013), který obsahoval siluety 33 českých „lidí knihy“, nebo – jak bychom to vyjádřili slovy polské knihovnědné tradice – „pracowników książki czeskiej“¹, a *Česká čtenářská republika – generace, fenomény, životopisy* (Brno – Praha 2017). Posledně jmenovaná kniha je v každém případě jedinečná a, což je nesmírně důležité, inovativní. Doufám, že nám bude inspirací a ožví výzkum čtenářství i v Polsku. Tato kniha byla zpracována na základě 138 pohovorů s lidmi vybranými do reprezentativního vzorku obyvatel České republiky, tj. skupinu sestavenou tak, aby představovala komplexní sociální průřez Českou republikou – včetně lidí, kteří čtení opustili nebo k němu mají negativní postoj. Rozhovory byly pořízeny podle jednotného scénáře, jenž se týkal následujících fází života a intelektuálního vývoje: dětství/rodinné prostředí, škola a dospělost. Pozornost byla věnována roli blízkých, čtenářským praktikám či jejich absenci, povinné četbě a prvním vlastním čtenářským volbám. Dále úloze knihovny, učitelů, jiných médií, cestování, změnám bydliště a vlivu této změny na čtení atp. Další otázky se týkaly oblíbených knih a jejich významu, funkce, zanechání četby a návratů k ní, opakovaného čtení, zvyků a rituálů spojených se čtením. Nakonec byl popsán „mediální den vypravěče“, tedy: kolik a čeho čte, co poslouchá, na co se dívá a za jakým účelem. Takto shromážděný materiál a – což autor neskrýval – také výsledky předchozího statistického výzkumu, umožnily vytvořit jakési panoramu českého čtenářství 20. a počátku 21. století. Hlavní „generace“ jsou: rozhlasová (65+), televizní (45–64 let), počítačová – počítače nepřipojené k síti (25–44 let) a internetová (15–24 let). Aspekt „fenomény“ představuje specifické typy psaní, autory a jejich díla, instituce a různé jevy související s knihou a čtením.

Jak jsem již upozornil, historické přístupy jsou ve výzkumu čtenářství klíčové. Dříve či později vyvstávají otázky, na které nelze odpovědět bez hlubšího vnoření do blízké a vzdálenější minulosti, jak je patrné z Trávníčkových čtenářských životopisů; a *Českou čtenářskou republiku* můžeme směle přidat do povinné četby na bohemistice a historii. V bibliologickém díle vědce je jednak zapotřebí odděleně vnímat jeho práce na téma knižního trhu a v tom obsaženou, napsanou společně s již zemřelým Zdenkem Šimečkem,

1 Polský soubor životopisů lidí spojených s knihou, vycházejících od roku 1972, má název „Słownik pracowników książki polskiej“.

knihu nazvanou *Knihy kupovati... Dějiny knižního trhu v českých zemích* (Praha 2014).

Náš ctihodný jubilant, jak jsem již zmínil, je učencem mezinárodního formátu. A i když je tato formulace dnes často zneužívána, čímž ztratila něco na své vážnosti a významu, je v případě Trávnička na svém místě a má svůj pravý význam. Jiří Trávniček se pohybuje výborně v dřívější i současné světové vědecké literatuře, dokáže kreativně využívat zahraničních zkušeností a konceptů, zároveň však je viditelný v mezinárodním prostoru, čímž popularizuje českou kulturu a vědu. A v tomto bodě bychom měli věnovat pozornost čtvrté skupině Trávničkových bibliologických děl, ale nejen jí. Jedná se o četné cizojazyčné publikace určené mezinárodnímu příjemci (*Reading Bohemia. Readership in the Czech Republic at the beginning of the 21st century*, Prague 2015), stejně jako ty, které Čechům zprostředkovávají výsledky zahraniční vědy. Mezi nimi bezpochyby vyniká *Za textem. Antologie polské sociologické literatury* (Brno – Praha 2018).

Jiří Trávniček je vědcem mimořádně aktivním a uznávaným nejen ve své vlasti, ale i v zahraničí. Zvláště vždy zdůrazňuje své vztahy s Polskem a Poláky a upozorňuje na to, že se inspiruje naším výzkumem čtenářství. Paradoxně, pokud je na tom čtenářství v Polsku o mnoho hůře než to české, pak v oblasti výzkumu čtení je tomu po několik desetiletí naopak. V posledních několika letech, především díky Trávničkovi, i v této oblasti přešla iniciativa do rukou našich slovanských bratrů. Jeho odvážná a otevřená výzkumná strategie v kombinaci s literárním a sociologickým umem přinesla významné a originální výsledky.

Jiří Trávniček oslavil 9. února 60 let a od jeho literárního debutu uplynulo let 40. Tímto debutem byla publikace ve studentském časopise. Bylo tedy co slavit a Brňané tuto příležitost nepropásli. Byla připravena jubilejní publikace pod názvem *Čtení jako radost a dobrodružství. Jiřímu Trávničkovi k šedesátinám*, kterou editovali Michael Fránek, Aleš Merenus, Ondřej Sládek a Barbora Svobodová² a ve které se objevilo 28 textů rozdělených do tří sekcí: *Pozdravy a konfese*, *Studie a interpretace*, *Čtení a kritika*. Na slavnostním banketu zazpíval sbor složený ze zaměstnanců Ústavu pro českou literaturu AV ČR speciálně komponovanou píseň na počest jubilanta. Mezi četnými dary bylo i 60 tužek, které se Vědci jistě budou hodit.

„I ja tam z gościami byłem, miód i wino piłem,
a com widział i słyssał, w księgi umieścilem“,

slovy Adama Mickiewicze, která Eliška Krásnohorská přeložila takto:

„Těž já jsem tam byl s hostmi, med a víno pil jsem,
a co jsem viděl slyšel, v knihách uložil jsem“.

NIEĆ, Grzegorz. Výročí Jiřího Trávnička. *Knihovna: knihovnická revue*. 2020, **31**(1), 80–83. ISSN 1802-3252.

2 <http://www.ucl.cas.cz/edice/sborniky/jubilejni/242-cteni-jako-radost-a-dobrodurczstvi>

